

סנהדרין פה

שבת פורים משולש

משה שווערד

1. שו"ת חתם סופר חלק או"ח תשובה רח

והנה רום מכ"ת מייתי הא דב"מ פ"ו [ע"א] דאמר רבה טהור ורמב"ם [ה' טומאת צרעת פ"ב ה"ט] פסק דלא כוותיה וכתב בכסף משנה דלא בשמים היא. והנה שם כתב כ"מ אע"ג דרבה בר נחמני אמרו, מ"מ כיון דבשעת יציאת נשמה אמרה הרי זה בכלל לא בשמים היא. והנה מדברי כ"מ אלו יצא דין חדש, דכל שאמרו ת"ח סמוך לסלוקו מן העולם הוא בכלל לא בשמים היא. והוא דבר חדש ותמיה בלי טעם וסברא, וכאשר נבאר לקמן אי"ה הטעם דלא בשמים היא ושאלין הנביא רשאי לחדש: אבל לא ידעתי מי הכניסו לכך, דהרי שם בב"מ פ"ו ע"א מבואר דרבה בר נחמני מת לבדו בשדה ושום אדם לא היה אצלו ולא שמע ממנו אומרו טהור טהור, ולא עוד אלא אפילו הבת קול שיצאה ואמרה אשריך רבה שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה, אותו בת קול לא נשמע בין החיים שהרי לא ידעו שמת עד שנפל פתקא משמים שמת רבה בר נחמני. ועוד, אפילו נשמע הבת קול בין החיים מ"מ לא הודיע בת קול שנחלקו במתיבתא דרקיע ועל מה אמר טהור אם על בהרת או על דין טהרה אחרת, וע"כ כל המעשה הזה דש"ס שם נודע לחכמי ישראל בחלום או אפילו ע"י אליהו שסיפר לא' מהם או להרבה מהם, וא"כ עכ"פ אנחנו לא שמענו מפי רבה שאמר טהור על בהרת, רק שנאמין לרוח הקודש וחלום צודק או אלי', והיינו לא בשמים היא:

2. רש"י על סנהדרין דף פח/א

ר' מאיר אומר נותן דמיו – [1] כמה שהוא נמכר בשוק, דקסבר אין אדם מוציא דבריו לבטלה, ויודע שאין ערך לפחות מבין חדש וגמר ואמר לשם דמים, ולרבנן פטור, ואם בא גיזבר ומשכנו לר' מאיר הוי הקדש, ואין אשה מתקדשת בו אלא אם כן יודע בו כדתנן (קידושין נב, ב) ובהקדש במזיד קידש, בשוגג לא קידש, ולרבנן לא הוי הקדש והרי הוא של בעלים לקדש בו האשה, והאחר שקדש בו אינה מקודשת, [2] אי נמי לר' מאיר הוי הקדש והנהנה ממנו מביא אשם מעילות, והרי אותו אשם קדש קדשים והאוכלו בטומאת גופו חייב כרת, ולרבנן לא הוי הקדש והרי של בעלים הוא והנהנה ממנו לא מעל, ואם הביא אשם מעילות חולין לעזרה הוא ואין חייבין עליו משום טומאה:

3. תוספות הרא"ש מסכת סנהדרין דף פח עמוד א

מירחו מעשר ונותן לו. אפי' למ"ד [יש] ברירה כל זמן שלא הפריש פאה היה הכל שלו ונתחייב הכל במעשר ושוב לא יפטר, וא"ת תרומה נמי ליתני שתורם ונותן לו, [1] י"ל משום דבר מועט לא חש להזכיר.

4. מרגליות הים [2]

ה. תוד"ה מרחו כו' תרומה נמי ליתני כו'. באה"י הביא מתוס' ר"ה ד' ע"א ד"ה צדקות שכ' דשם מעשר הוא כלל לכל מתנות

5. תוספות על בבא קמא דף צד/א

מרחו מעשר ונותן לו. ואפילו למאן דאית ליה ברירה כל זמן שלא הפריש פאה ולא בררה היה הכל שלו ונתחייב הכל במעשר ושוב לא יפטר ואם תאמר תרומה נמי לתני שתורם ונותן לו ואין לומר דתרומה בלאו הכי יפריש העני וכל פאה חייבת בתרומה חזא דא"כ מקדים מעשר לתרומה גדולה ועוד דתנן במסכת תרומות בפ"ק (מ"ה) אין תורמין מן הלקט ומן השכחה כו' [3] ונראה לפרש משום דתרומה דבר קל לתרום לא חש להזכיר [4] ויש מפרשים דלהכי אין תורם משום דבגורן רגילין לתרום כדתנן במסכת מעשר (פ"ב) מצא פירות ממורחין בשדה מכונסין אסורים משום גזל מפוזרין מותרין משום גזל בין כך ובין כך חייבין במעשר ופטורין מן התרומה לפי שאי אפשר לגורן שתעקר אלא אם כן ניטלה תרומה גדולה:

6. תוספות מסכת סנהדרין דף פח עמוד א ד"ה מרחו מעשר

מרחו מעשר ונותן לו - ... [4] דלהכי פטורין מן התרומה לפי שאי אפשר לגורן שתעקר אלא אם כן נתרמה ממנו תרומה גדולה לפיכך אין צריך לתרום כשמצא פירות דמסתמא הופרשה מהם תרומה גדולה ונראה לפרש דמשום דתרומה דבר מועט לא חש להזכיר.

- תוספות רי"ד מסכת קידושין דף נח עמוד ב
חטה אחת פוטרת את הכרי. ונראה לי לתרץ דבודאי מצוה ליתן לו דבר חשוב אבל
מיהו אע"פ שמצותו בכך אם אינו רוצה לקיים מצוה זו ותרם חטה אחת מכל הכרי ניתקן
ויצא מידי טבלו אלא שלא קיים מצות נתינה...

- שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן רא
 ... ויש לי לומר בזה דבר חדש לא קדמני בזה שום מפרש או פוסק והוא זה, כי המצוה הזאת של הפרשת חלה אם כי היא מצוה אחת יש בה שני ענינים. הענין האחד הוא להפקיע איסור טבל מן העיסה כי קודם ההפרשה היא אסורה באכילה וע"י הפרשת החלה מן העיסה כבר הופקע איסור טבל והותרה העיסה באכילה ואף אם אח"כ יחזיק בעל העיסה את החלה לעצמו ולא יתנהג לכהן אין כאן אלא גזל השבט והעיסה הותרה באכילה. ואמנם המצוה העיקרית ליתנה לכהן, וזה הענין השני שאמרתי שיש במצוה זו, ושני ענינים האלו חלוקים זה מזה שלפטור העיסה אין לו שיעור כלל מן התורה ואפילו משהו פוטר העיסה כתרומת גורן שחטה אחת פוטרת כל הכרי, ואמנם הענין השני לקיים מצות נתינה לכהן זהו יש לו שיעור מן התורה כיון דכתיב תתנו צריך שיהיה כדי נתינה...

7. מרגליות הים

ז. עוד שיאמר כך היא בעיני והן אומרים מפי השמועה. בסה"ק הקשה הרי ע"כ מה שאמרו הם „מפי השמועה“ אין הכוונה שכן שמעו מרבם ורבם מרבו עד מרע"ה דא"כ הרי זה הלמ"מ וכבר חשבו בברייתא בפנ"ע הלמ"מ, וע"כ שהם אומרים מפי השמועה ששמעו מרבותיהם ורבותם אמרו כך היא בעינינו, א"כ מה לי שמחולק עם הרבים שבימיו או על הרבים שקודם לו כו'. אולם לפמש"כ לעיל פ"ו ב אות יא—יג בשם המאירי שאין ז"מ נהרג אא"כ כל הסנהדרין הם נגד דעתו יתכן שכל שבעים חברי הב"ד הגדול אומרים שכן קיבלו הכרעה זו מב"ד שקדם להם שהכריע כן ברוב דיעות.

8. רשימות שיעורים

דף פח. גמ'. אמר רב כהנא הוא אומר מפי השמועה והן אומרים מפי השמועה אינו נהרג, הוא אומר כך הוא בעיני והן אומרים כך הוא בעינינו אינו נהרג. וכל שכן הוא אומר מפי השמועה והן אומרים כך הוא בעינינו אינו נהרג, עד שיאמר כך הוא בעיני והן אומרים מפי השמועה. תדע, שהרי לא הרגו את עקביא בן מהללאל. ורבי אלעזר אומר אפילו הוא אומר מפי השמועה, והן אומרים כך הוא בעינינו נהרג, כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

ונראה דאליבא דרב כהנא כדי להתחייב משום זקן ממרא בעינן שיהיה הזקן גברא החולק על שאר דייני ב"ד הגדול וממרא עליהם בנוגע למסורת התורה, ואילו באופן שהזקן אומר דכך קיבל ההלכה מרבתי (הוא אומר מפי השמועה) אינו חולק מעצמו על דבריהם דאינו אלא מוסר את מה שמע מרבתי, ולא חשיב שמורה הוראה כנגד סנהדרין, ומשו"ה אינו נעשה זקן ממרא. ובאופן שהזקן אמר כך נראה בעיני והם אמרו כך נראה בעינינו אינו נהרג מכיון דלא המרה על המסורת של התורה וקבלת הסנהדרין אלא רק חלק על סברת דייני ב"ד הגדול. ודוקא כשהזקן

אומר כך נראה בעיני והם אומרים מפי השמועה שחולק מעצמו על עיקר המסורה אזי נעשה זקן ממרא. ואילו ר"א סובר דהמחייב של זקן ממרא הוא עצם המחלוקת עם ב"ד הגדול וכין אם חולק עליהם משום שכן קיבל מרבתי או שחולק עליהם מסברא הריהו חייב משום זקן ממרא.

9. ספר אסתר פרק ג

(ח) ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם אחד **מפוזר ומפזר** בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתייהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שוה להניחם:

• כלי יקר על שמות פרק יז פסוק ח

כך עמלק כל זמן שהיו ישראל שלמים עם ה', והיה גם שלום ביניהם אז לא יכול להם כלל, וכאשר ראה אותם במסה ומריבה על ריב בני ישראל. שהיה מריבה ביניהם, כי כל החניות שקודם מ"ת כולם היו בתרעומות ובמחלוקות, כמו שפירש"י פר' יתרו (יט ב) ועל נסותם את ה'. **שהיו מריבים גם עם ה', אז מצא לו עמלק פתח פתוח ומקור נפתח לחטאת ולנדה, ויבא עמלק.** להוסיף טומאה על טומאתם ע"י משכב זכור כמ"ש (דברים כה יח) אשר קרך בדרך. וכל זה עשה כדי שיסור ה' מעליהם לגמרי, כי אין קדושתו ית' כי אם במקום שיש גדר ערוה, ובעבור זה יוכל להלחם בהם כי אז רפו ידיהם מכל וכל כי אין להם הצלה על צד הנס שהיה סר ה' מעליהם, וגם אין להם הצלה טבעית שאיש את רעהו יעזורו שהרי חלק לבם זה מזה, לכך נאמר ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' היש ה' בקרבנו אם אין. **ומיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, כי רפידים אותיות רפידים, ואותיות רף ידי, והא בהא תליא כי ע"י שני מיני רפידים אלו שנפרדו מאת ה' ופירוד לבבות שביניהם באו לידי רפיון ידי, ומטעם זה לא היה לעם מים ברפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים ע"כ חסרו סתם מים, ולא נתנו להם מים כ"א בצור בחורב מקום קבלת התורה, ומטעם זה המשילו את עמלק לזבוב כי לא היה יכול לישראל כל זמן שלא פתחו לו פתח, וזה"ש משל למלך שהקיף כרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו', ר"ל שע"י שפותח הגדר ועושה בו פרצה הרי הוא פותח פתח אל הכלב שיוכל לכנס שמה, כך עמלק בא ונזדווג לישראל ע"י שהם עצמם פרצו גדרם, וכן המן שבא מזרע עמלק בא על ישראל בטענות אלו באמרו (אסתר ג ח) **ישנו עם אחד מפוזר ומפורד. דהיינו מפוזר איש מרעהו ומפורד מן השכינה:****

10. תוספות מסכת סנהדרין דף פח עמוד א ד"ה קינויו מחול

קינויו מחול – [1] היינו דוקא קודם שנמחקה המגילה אבל לאחר מיכן אין יכול למחול.

11. רש"י על סנהדרין דף פח/א

קינויו מחול – [2] ואם נסתרה אינה נאסרת עליו:

12. רש"י על סנהדרין דף פח/א

תד"ה קינויו. היינו דוקא קודם שנמחקה כו'. הן בסוטה מסקינן דאף לאחר סתירה אינו יכול למחול. ולשון רש"י כאן מזוקק:

=====

13. דף על הדף מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

בגמ': בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו. [1] הרמב"ם (פ"ז מהל' ממרים הל"ח) כתב דמהני מחילת בן סורר ומורה אחר שהביאוהו אביו ואמו לבית דין עד הגמר דין, וכן מבואר בירושלמי (פרק בן סור' מ ה"ו). [2] אבל המשנל"מ מדייק מדברי רש"י כאן שלא מהני מחילת אביו ואמו רק עד שהביאו לבית דין, שרש"י כתב "אם התרו בו ולא הביאוהו לבית דין מוחלין לו", משמע שאחר שהביאוהו לבית דין אין מוחלין לו....

14. משנה למלך על הלכות ממרים פרק ז הלכה ח

ואם מחלו לו אביו ואמו קודם שיגמר דינו פטור. ראיתי לרש"י ז"ל בפ' הנחנקין (דף פ"ח) שכתב בן סורר ומורה אף לאחר שהתרו בו וקלקל והלקוהו וחזר וקלקל אם רצו למחול ולא הביאוהו לב"ד מוחלין לו שהכתוב תלה בהם ותפשו בו. ונראה מדבריו דדוקא קודם שהביאוהו לב"ד יש בידם למחול אבל משהביאוהו לב"ד אף שעדיין

לא נגמר דינו אין בידם למחול לפי שכבר נתקיים הכתוב שאמר ותפשו בו בהבאתם לב"ד וזה הוא הפך מ"ש רבינו. וראיתי למרן שרצה לתת טעם למ"ש רבינו משנגמר דינו אינם יכולים למחול משום דמשנגמר דינו גברא קטילא הוא ואעיקרא דדינא על הראשונים אנו מצטערים דמנ"ל לרבינו דאף לאחר שהביאורו לב"ד שיכולין למחול. שוב ראיתי שדברי רבינו הם תלמוד ערוך בירושלמי פ' בן סורר שהביאו שם מימרא דר' יאשיה והקשו עלה ולא מתניתא היא היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה אמו רוצה ואביו אינו רוצה כו' סברין מימר עד שלא עמד בדין אתא מימר לך ואפילו עמד בדין ובשלא נגמר דינו אבל אם נגמר דינו לא ע"כ. הרי דברי הירושלמי ברור מללו כדברי רבינו כדמותם כצלמם ויש לתמוה על רש"י איך לא השגיח בדברי הירושלמי הללו וצ"ע:

15. שו"ת חתם סופר חלק חו"מ תשובה כח

ג) הקשה למסקנת הש"ס דסנהדרין שם ר"פ בן סורר ומורה [ס"ט ע"א] כר' כרוספדאי דכל ימיו של בן סורר ומורה אינו אלא ג' חדשים בלבד, א"כ מ"ש תוס' בחולין י"א ע"ב ד"ה ודלמא וכו' וכיון דלא באו להורגו אלא אחר י"ב חודש וכו', הוא שלא לצורך, דבקיצור נוכל לומר נילף מעדים זוממין דבן סורר ומורה, דודאי א"א לומר שלא יהרג עד אחר י"ב חודש, הא כל ימיו אינו אלא ג' חדשים בלבד: תשובה גרסינן בהנחנקין פ"ח ע"ב בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול מוחליו, ופירש"י כל זמן שלא הביאורו לב"ד, ובמשנה למלך סוף הלכות ממרים תמה עליו שהוא נגד הירושלמי דפרק בן סורר ומורה הלכה ו' שם מבואר דכל זמן שלא נגמר דינו יכולין למחול אף אחר שהעידוהו בב"ד ע"ש. ונ"ל דהיה קשה לרש"י לפי מה דקיי"ל דבעינן עדות שאתה יכול להזימה, א"כ הכא הא לא החליטוהו למיתה בעדותם, דאכתי קודם גמר דין אחר עדותם עדיין הברירה ביד אביו ואמו למחול ואיך יהרגו העדים. ואם נאמר שגם להם יעשה כן כאשר יזמו למסרן ברשות אב ואם של הבן ואם ירצו למחול להם להעדים הרשות בידם. ז"א דהם בעדותם מסרו הבן ביד אביו ואמו וסתם אבא מרחם על ברא, ואנחנו נמסרם ביד זרים, ומשו"ה ס"ל לרש"י למאי דקיי"ל דבעינן עדות שיכול להזימה עכ"ל דלא כהירושלמי, אלא משהביאורו לב"ד שוב אינם יכולים למחול. ואמנם הרמב"ם דפסק כהירושלמי ס"ל כיון דלא מצינו לקיים בהו דין הזמה בשום אופן ממילא לא בעינן יכול להזימן, כהנך דבריש מס' מכות, ועיין תשו' נודע ביהודה ח"ב סי' ע"ד. והשתא ממילא לק"מ קושיתו אהתוס' דחולין הנ"ל דאזלי בשיטת תוס' ריש מכות לת"י ב' דשם וכרמב"ם הנ"ל, הקצרתי וסמכתי על המעיין המבין מדעתו:

16. דף על הדף מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

בשם משמואל (כי תצא שנת תרע"א) תמה הלא כל עיקר שבן סורר נהרג על שם סופו שיעמוד וילסטם את הבריות, ואם כן באיזה באיזה זכות ימחלו אביו ואמו מה שהוא נזק לאחרים.

עוד צריך להבין מה שנהרג בן סורר ומורה ע"ש סופו, הלא לא יודח ממנו נדח, וכל ישראל יכול כל א' וא' לחזור בתשובה על רשעת מעשיו, ולמה כאן תיכף שחטא הורגין אותו, ולא חוששין שיעשה תשובה. אלא שמצינו שתשובה מועלת בישראל ולא בגוים, לפי שישראל אעפ"י שחטא מחובר הוא לענף עץ אבות - אבותינו הקדושים, ולכן לעולם יכול לחזור בתשובה, משא"כ בגוי. ולפי זה אותו בן סורר ומורה, שמרד באביו ואמו, ופונה עורף לכל אשר קשור למולידיו, כרת עצמו מהעץ שממנו הוא יונק, אין הוא יכול לחזור בתשובה.

והשתא ניחא שמועילה מחילה של אביו ואמו, שאז ע"י מחילתם מתחבר הענף להשורש, ושוב יכול לחזור בתשובה, ועלול הוא להתחרט על פשעיו ככל ישראל.

בפנים יפות (פר' כי תצא) **הקשה, א"כ איך אפשר להעניש בן סורר ומורה, הרי הו"ל התראת ספק, דאם אביו ואמו ימחלו לו לא יענש.** ותירץ, דאפשר לומר דקיימא לן כדעת רבי יוסי (מכות ו, ב) דשני העדים צריכים להתרות בו, וכאן יתרו בו אביו ואמו, וממילא לא יהא זה התראת ספק משום שהם בעצמם מתרים בו.

ברם יותר נראה לומר ע"פ מה שמצינו בתוס' (גיטין לג, א בד"ה ואפקעינהו) דכתבו דהרי נזיר יכול להשאל על נזירותו ובכ"ז אין התראתו נחשבת להתראת ספק, משום דמוקמינן על החזקה דישאר נזיר ולא יחזור בו. כמו"כ י"ל דיש חזקה על אביו ואמו דמכיון שלא מחלו לו, לא ימחלו לו גם בעתיד, וממילא אין התראתם נחשבת להתראת ספק.

17. רשימות שיעורים

והנה בעיקר הדין דבסו"מ שרצו אביו ואמו
למחול לו מוחלין לו ואינו נהרג, יש לעיין דלכאורה
דין מיתה דבסו"מ הוי גזה"כ והאיך שייך בזה מחילה.
ויל"ל דמגזה"כ "ותפשו בו אביו ואמו ואמרו בננו זה
סורר ומורה" ילפינן דאינו נהרג אא"כ אביו ואמו
תופשין אותו ומביאין אותו לב"ד ליהרג כבן סורר
ומורה, אבל אם מחלו לפני שהביאוהו לב"ד שפיר
חלה מחילה (כפרש"י). ונראה להוסיף דהמחייב של
חיוב בסו"מ הוא מיוסד במצות כיבוד אב ואם,
ומשו"ה שפיר חלה מחילה דכשאביו ואמו מוחלין לו
על כבודם אינו נהרג דליכא המחייב של בן סורר
ומורה. ויל"ע מהו הדין כשאביו ואמו הם רשעים
אליבא דהראשונים דס"ל דבכה"ג ליכא חיוב כיבוד
אב ואם (עיין ברמ"א יו"ד סימן ר"מ סעיף י"ח בשם
הגהות מיימוניות פ"ו מהל' ממרים אות ד' והטור,
ודלא כהרמב"ם פ"ו מהל' ממרים הי"א) האם חל
בכה"ג חיוב בסו"מ או לא, דלכאורה מהא דמהני
מחילה מבואר דחיוב בסו"מ תלוי בחיוב כיבוד אב
ואם, וצ"ע.

18. שערים מצויינים בהלכה

כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל. כתב בתשו'
מהר"י ווייל (סי' קנב) באחד שביזה
תלמיד חכם ברכים, וכתב דמאחר שעשה כן
בפרהסיא, יש לו להתודות בפרהסיא ולבקש
מחילה בשביל תיקון העולם שלא ירבו
מחלוקת, זכר לדבר דאמר' כאן סנהדרין שרצו
למחול לזקן ממרא אינם יכולים למחול מהאי
טעמא כו'. ובגליוני הש"ס להגר"ע כתב,
דמבואר מדבריו דכל כהאי גוונא שנוגע
במחלוקת אין הת"ח יכול למחול על כבודו,
שלא ירבו המחלוקת דומיא דזקן ממרא. ונ"ל
דגם המהר"י ווייל מודה שאם ביקש ממנו
מחילה בפרהסיא יסלח לו וכבודו מחול, דאינו
דומה ממש לזקן ממרא דאפי' ביקש מב"ד
מחילה בפרהסיא אינו מחול, דהרי כתב רק
"זכר לדבר כו'", אלא כוונתו שלא ימחול על
כבודו קודם שביקש ממנו מחילה בפרהסיא,
ובתשו' מהר"י ווייל שם הביא מדברי
הרמב"ם (ת"ת פ"ז הי"ג) תלמיד חכם שבזהו
או חרפו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על
כבודו, ואם מחל נענש, שזה בזיון תורה אלא
נוקם ונוטר הדבר כנחש עד שיבקש ממנו
מחילה ויסלח לו. וע"ע ברמב"ם (סנהדרין
פכ"ו ה"ו) דדיין או נשיא יכול למחול על
כבודו ולא על קללתו. ופירש בכסף משנה
כיון שהתורה חייבתו מלקות חטא למקום
ואינו יכול למחול.

19. גליוני הש"ס מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל, נ"ב ע' שו"ת מהרי"ו סי' קנ"ב באחד שבזה ת"ח בפרהסיא ע"ש שכ' ומאחר שעשה המעשה בפרהסיא יש לו להתודות בפרהסיא ולבקש מחילה בשביל תיקון העולם שלא ירבו המחלוקות זכר לדבר דאמר' פ' אלו הן הנחנקין סנהדרין שרצו למחול לזקן ממרא אינם יכולים למחול מהאי טעמא וטובא אשכחן כה"ג כגון בעובדא דר"א פ' הזהב עכ"ל כוונתו לגמ' שם נ"ט ב' עמד על רגליו ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקת בישראל ומשמע מדברי מהרי"ו דכל כה"ג שנוגע במחלוקת אין הת"ח יכול למחול על כבודו שלא ירבו המחלוקת דומי' דזקן ממרא וכן"ל:

20. ערוך לנר על סנהדרין דף פח/ב

שם לזה שסמוך לעירו: הרמב"ם השמיט זה ועיין בכס"מ ולפענ"ד דס"ל כיון דבמתניתן לענין ז"מ לא קתני לי' דמתניתן פליג אברייתא ולכן פסק כמתניתן גם מה שהקשה הלח"מ מנ"ל להרמב"ם דגם הב"ד באין עמו לשאול פשוט הוא דמלשון באים קדייקי וכמו שפי' גם רש"י במתניתן:

21. ערוך לנר מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

בגמרא לזה שסמוך לעירו. הרמב"ם השמיט זה ועיין בכס"מ (פ"א מהל' ממרים ה"ד) ולפענ"ד דס"ל כיון דבמתניתן לענין ז"מ לא קתני לי' דמתניתן פליג אברייתא ולכן פסק כמתניתן גם מה שהקשה הלח"מ מנ"ל להרמב"ם דגם הב"ד באין עמו לשאול פשוט הוא דמלשון באים קדייקי וכמו שפי' גם רש"י במתניתן:

22. בן יהוידע על סנהדרין דף פח/ב

וחכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו. פירוש אם חכם ולא עניו, אינו זוכה לכוין על האמת לאמיתו, גם צריך לו עוד דרך אחרת, שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו, כדי שיהיו דבריו נשמעים לבריות ויקבלו האמת ממנו:

23. בן יהוידע על סנהדרין דף פח/ב

ומ"ש ענוותן ושפל, אע"ג דלכאורה נראה דבר אחד הם, נ"ל עניו בפנימיותו, ושפל ברך בחיצוניותו, ולזה אמר שפל ברך, כלומר בגלוי. ומה שאמר שייף עייל שייף נפיק, נראה שייף היינו שוחה, שענינו למטה ואינו מסתכל לא בנכסי חבירו ולא בנשי בית חבירו, וזהו כד עייל בבית אחרים, אבל בביתו הכל שלו ואינו צריך לכך, ושייף נפיק בהלכו ברשות הרבים וברחובות העיר. וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה, פירוש אע"ג דגריס באורייתא תדירא שדוחק עצמו ללמוד ביום בשעת מלאכה ובלילה בשעת שינה, אינו מחזיק טוב זה לעצמו לומר זו היא העדפה ע"י הדחק, ואינו זוכה בה לעצמו מדין האמור גבי אשה עם בעלה, אע"ג דמעשה ידיה לבעלה, עם כל זה העדפה ע"י הדחק היא לעצמה. או יובן בס"ד הכונה אע"ג דעסיק באורייתא תדירא, ובודאי יתחכם מחמת השקדנות, אינו מחזיק טיבותא דחכמה לנפשיה לומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה, מחמת שאני שקדן בתורה נתחכמתי ביותר, אלא יאמר ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. אי נמי אע"פ דעסיק באורייתא תדירא שחוזר על לימודו כמה פעמים, ומחמת כן היה לו זכירה בתורה, אינו מחזיק טיבותא דכח הזכירה לעצמו, אלא אומר מאת ה' ניתן לי כח הזכירה:

24. חדושי אגדות [ספרי המהר"ל] מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

שלחו מתם וכו'. דבר זה מבואר כי אין ראוי לעה"ב שהוא נבדל מן הגשמי והוא עולם פשוט שאינו עולם הרכבה, רק מי שהוא בעל ענוה ובעל תורה. כי בעל ענוה הוא פשוט כמו שבארנו במסכת תענית (ז' א') אצל אין תורה משתמרת אלא בפחות שבכלים, ובכמה מקומות, כי אלו שניהם צמודים יחד הענוה והתורה, כי אל השכל ראוי מדת הפשיטות. ולכך עה"ב שהוא עולם נבדל פשוט צריך שיהיה בעל ענוה ובעל תורה, ואז ראוי לו עה"ב שהוא פשוט נבדל. ומה שאמר שייף עייל שייף ונפיק, פי' כאשר הולך בנחת ויוצא בנחת שהוא בעל השקט ומנוחה ולכך אינו הולך במהירות, וזהו ראוי לעולם [הבא] כי עה"ב הכל השקט ומנוחה.

25. רי"ף (על עין יעקב) סנהדרין פרק י - אלו הן הנחנקין דף פח עמוד ב אות קכד
 (קכד) שלחו מתם אי זה בן עוה"ב. **הדר בא"י הוא מנוחלי עה"ב דכתיב העם היושב בה גו' לכך שלחו מתם לבבל שאינם דרים בא"י אי זה בן עוה"ב** השיבו ענוותן כו' דכתיב הקיצו שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו הם אינם נקראים מתים אלא בהקיץ ממשנתו:

26. שערים מצויינים בהלכה

שלחו מתם איזהו בן עולם הבא. אע"ג דאמר' לקמן (ז.) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, היינו שיש להם רק חלק בה, והכא מיירי שיש לו עוה"ב בתכלית השלימות, וכן מבואר במאירי. וכזה כתב המהרש"א במס' ע"ז (י:) אהא דבכה רבי יש קונה עולמו כשעה אחת, דהיינו מדריגה קטנה, ולכן בכה רבי. ובתורת חיים תירץ דהתם לאחר שמת ונידון בחיבוט הקבר ובעונשו של גיהנם, שהמיתה והעונשין מכפרין עליו ונעשה בן עוה"ב, והכא קאמר איזהו בן עוה"ב כשהוא חי. ועי' כזה בתוס' במס' כתובות (קג:) אהא דאמר'

27. דף על הדף מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב
 בגמ': איזהו בן עולם הבא, ענוותן ושפל ברך, שייף עייל ושייף נפיק, וגרס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. **בערבי נחל (פרשת שלח) כתוב - יש להבין ממה נפשך - אם מחוץ למצות הללו הוא עובר עבירות, מה יועילו לו מידות אלו, ואם הוא "גרס באורייתא תדירא" ואינו עובר עבירות גם בלי מידות אלו הוא בן עולם הבא? אלא איתא בספרים הקדושים: הנשמות שאינן משלימות תפקידם בעולם הזה ומתגלגלים כמה פעמים בעולם, אין כל הגופות שלהם קמים לתחיה, מלבד גוף האחרון אשר השלים תפקידו ואינו מתגלגל יותר, והגוף האחרון הזה יורש את כל המצוות ומעשים טובים של הגופות הקודמות. וזהו שאמרו 'איזהו בן עולם הבא' - שאנו בטוחים שלא יתגלגל יותר - והגוף השני לא ירש ממנו את חלקו. 'ענוותן ושפל ברך וכו' - מי שהוא עניו, מתערב הוא עם כלל ישראל, אוהב את כל אדם ומשתתף עמהם. וכו' זהו חלק במצוות ומעשים טובים שהם עושים וקונה שלימות בנפשו. וכן על ידי ענוותנותו הוא שומע חרפתו ואינו משיבו, ומזה הוא נוטל גם חלק חבירו בגן עדן, כידוע. אדם כזה נשמתו לא תתגלגל יותר, והוא - הגוף שלו - ודאי בן עולם הבא.**

28. חדושי הר"ן מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב
 והא איכא לולב דעיקרו מד"ת ופירושו מד"ס. [1] **יש מפרשים דפירושו מדברי סופרים היינו מנין המינין כגון ג' הדסים ושתי ערבות ולולב א' ואתרוג א' ויש בו כדי להוסיף ואם הוסיף יותר על ג' הדסים ושתי ערבות הרי הוא גורע דמנין זה לעכב הוא. ואף על גב דאנן מוסיפין על ההדס ועל הערבה היינו משום דקי"ל לולב אין צריך אגד והאי לתודא קאי והאי לחודיה קאי וכדאמרינן בסמוך. והא דאמרינן בריש לולב הגזול דלא לייטי מינא אחרינא אף על גב דקי"ל דלולב אין צריך אגד היינו דוקא במוסיף מין אחר ויהיו חמשה מינין בלולב וכי היכא דלא ליתו למיסרך אסרו אבל לרבות במינן עצמן אין לנו איסור בהן. [2] **ואפשר לפרש דפירושו מדברי סופרים היינו לפרש מה הן המינין עצמן שצותה תורה ליטלן שבכולן יש לטעות במינין אחרים כדאקשי' התם (דף לב) ואימא חרותא ואימא פלפלין** ובהדס איכא נמי למיטעי דעץ עבות הוי דקא אזלי טרפי תרי וחד ובערבי נחל נמי איכא למיטעי אי הוי אותו שעלה שלו עגול ופיה דומה למסר **ויש בו כדי להוסיף משאר המינין ואם הוסיף עליהם גורע** כדאמרינן התם ד' מינין שבלולב אין פוחתין עליה' ואין מוסיפין עליהם אבל באותו המינים שמנו חכמים יש להם שיעור למטה ואין להם שיעור למעלה. וכן מה שהקשו מציצית הוא ודאי על חשבון החוטין שהם באין מדרשא גדיל שנים גדילים ארבע' שהוא מדברי סופרים ואף על גב דאמרינן במנחות (דף מא ע"ב) כאן בטלית בת ארבע' חוטין כאן בטלית בת שמנה חוטין היינו דהתם**

איכא דדריש ארבעה ואיכא מאן דדריש שמנה מיהו לכ"ע מי שמוסיף יותר מדרשת הכתוב איכא משום בל תוסיף לדידן דקי"ל דקשר עליון דאורייתא ולדידן דקי"ל נמי דחוטי ציצית ארבעה וכשהן תלוין בכנף הם ח' אם הוסיף עליהן פסלן ואיכא משום בל תוסיף. וכן כתב הרשב"א בתשובות. ומכאן היא תיובתא לרש"י ז"ל ולהרמב"ם ז"ל דפסקו התם במנחות בהקומץ רבה דברבוי החוטים לא מפסיד הציצית ואפשר ל' לתרץ לדבריה' דלעולם ברבוי החוטים לא מפסל הציצית הן ח' או עשרה ובלב' שיהיו מהמין הראוי להיות הן מצמר או מפשתים אבל אם היו החוטים במנינם הראוי מצמר או מפשת' הוסיף עמה' חוטי קנבוס או מין אחר בכה"ג מפסל ובכה"ג מיירי הכא דאיכא משום בל תוסיף:

29. חדושי הר"ן מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

אי סבירא לן דלולב צריך אגד גרוע ועומד הוא. איכא למידק ואי גרוע ועומד הוא למה אינו מתחיי' הזקן שהרי מורה לעשות דבר של איסור שיוסיפו ה' מינים ועוברי' משו' בל תוסיף ואף על פי שהלולב גרוע ועומד' ופסול מתחלתו מה בכך. והראב"ד ז"ל דוחק בזה שלא למנוע חיובו של זקן ממרא אמרו כן אלא לומר שמ"מ אין הענין כמו שאמרנו שיש בו כדי להוסיף ואם הוסיף גרוע שזה אינו גרוע אותו לאחר שהוא כשר אלא גרוע ועומד. וזה אינו נכון שמ"מ מה שאמרו שאינו חייב אלא על תפילין שאם הוסיף גרוע אינו אמת שהרי כמו כן הוא חייב על הלולב שהוא גרוע ועומד למ"ד לולב צריך אגד. והנכון בזה דמאי דאמרינן גרוע ועומד הוא לומר שאינו חייב עליו משום בל תוסיף שדבר ברור הוא שהנוטל ביום א' של חג ענף של זית או של רמון שאינו עובר משום בל תוסיף שאין לו לקשור ידיו שלא ליטול באותו יום אלא אותה הד' מינים בלבד שהנטילה ההיא אינה חשובה לכולם למצוה ולא לעבור עליה וכן כשנטל את הלולב שיש בו ה' מינים באגודה א' למ"ד לולב צריך אגד הרי הוא גרוע מתחלתו ואין נטילתו אלא כענף של זית או של רמון שאמרו שאין נטילתן כלום לא למצוה ולא לעבור עליו וכשהורה הזקן ממרא עליה אין בהוראתו מעש' של עבירה אלא שב ואל תעשה שמונע ממנו נטילת לולב כשר וחייב תוסיף אינו אלא כשהמצוה נגמרת מתחלתה ויוצא בה כראוי ובשביל התוספת נפסלת כמו בהנחת הארבעה פרשיות וכשמוסיף החמישית הוא מוסיף במצותו וגורע אותה משום בית חיצון שאינו רואה את האויר וכדאיתא בסמוך. וכ"ת בלולב נמי אם יטול הד' מינים, ואח"כ הוא אגד בו המין החמישי הרי הוא מוסיף במצותו וגורע בה הא ליתא דלמ"ד לולב צריך אגד צריך הוא לקיים בו מצות אגודה שאם היו ג' מינים אגודים והוסיף לאגוד הרביעי עמהם פסול שהרי זה לא קיים בהם מצות אגודה אלא דומה לתעשה ולא מן העשוי שהאגד נעשה בג' מינים שלא כראוי ואין יוצאין בו ידי אגידה ואף זה אם עשה כן במין החמישי לא עשה ולא כלום. וכ"ת שיהא מתיר ואגד בתחלה הרי הוא כאגד מתחלתו והוא גרוע ועומד. כך פי' הראב"ד ז"ל. ויותר נראה לפרש ולומר שבלולב א"א שאם נטל הלולב כשר ואחר כך הוסיף שוב אינו גרוע שכבר יצא ידי נטילה. ואם הוסיף ואח"כ נטל הרי הוא גרוע ועומד שאין קדימתו באגד הד' מינים עושה כלום עד שעת נטילה אבל בתפילין שמצותן כל היום ראוי לומר שהוא גרוע במצותו. ובתוספות אמרו שאין כל כך ניכר המין האחר הנוסף בלול' ולא תוספת הציצית כמו תוספת הבית החמישי בתפילין. וזה אינו מחזור. והא דאמרן לעיל בנטילת שאר המינים שאין עובר עליהם אפילו בזמנו מפני שאין הנטילה כלום. תמה ממאי דאמרינן בכהן שעולה לדוכן שאם אמר הריני מוסיף ברכה אחת שהוא עובר משום בל תוסיף ואמרינן טעמא משום דאי מתרמי ליה צבורא אחרינא זמניה הוא ואמאי לא אמרינן שאין אותה הברכה כלום כדאמר' בנטילת שאר המינים וי"ל דגבי ברכה ודאי ברכה היא ורחמנא אמר כה תברכו כענין הזה בלשון הזה הלכך אם הוסיף עובר הוא אבל כשאמר הכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון אין במשמע שלא יטול דבר אחר כל אותו היום:

30. רשימות שיעורים

דף פח: גמ'. אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף, ואם הוסיף גרוע. ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה.

הנהגה בדין בל תוסיף יש ב' אופנים: (א) יש איסור בל תוסיף בהוספה במעשה המצוה, וכגון הלובש ב' זוגות תפילין, או היושב בסוכה בשמיני עצרת (בא"י), (ב) יש איסור בל תוסיף בהוספה לחפצא של המצוה, וכגון שהוסיף בית ה' לתפילין או שמוסיף עוד מין לד' המינים. ונראה דחיוב זקן ממרא תלוי בהוספה בחפצא של המצוה ולא בהוספה בעשיית המצוה,

וזהו כוונת הגמ' "ויש בו כדי להוסיף ואם הוסיף גרוע", דהיינו שמוסיף לחפצא של מצוה וכשהוסיף הרי זה גרוע כלומר שפוסל את החפצא של מצוה בהוספתו. ונראה דהיכא שיש מנין בחפצא של המצוה אזי ההוספה היא לגבי החפצא, משא"כ אי ליכא דין מנין בחפצא של המצוה אזי ההוספה חלה במעשה המצוה. ונראה לבאר דיש ב' דינים בבל תוסיף – איסור, וחלות פסול. ונראה דבהוספה למעשה המצוה כגון שלובש ב' זוגות תפילין חל איסור ועבירה דבל תוסיף אך לא פוסל את המצוה, משא"כ בהוספה לחפצא של מצוה חל פסול בחפצא של המצוה שפוסל את קיום המצוה.

31. רשימות שיעורים

בענין בל תוסיף

א

בל תוסיף בחפצא של מצוה ובל תוסיף

במעשה המצוה

ונראה דכדי לפסול את החפצא של מצוה בעינן שתהא ההוספה מצורפת לעיקר החפצא של המצוה, ולמ"ד לולב א"צ אגד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ליכא צירוף בחפצא ואין ההוספה הוספה בחפצא של המצוה אלא במעשה המצוה וקיום המצוה ולכן לא חל חיוב זקן ממרא.

=====

א. דף על הדף מסכת סנהדרין דף פח עמוד ב

בגמ': משרבו תלמידי הלל ושמאי שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשת תורה שני תורות.

באגרת לרבינו שרירא גאון מבאר שלכן לא הסכימו לשמש את רבותיהם כל צרכם, לפי שבאותה שעה היו גזירות ושמדות וצרות גדולות בישראל, שלא יכלו להגות בתורה עם מנוחה ושלוה כמו שצריך

בית המקדש ושלמות לימוד התורה ❧ ————— • אז ישיר ❧ קצו

❧ בנין המקדש כתיקון לחטאו של הורדוס

נקודה נוספת המבטאת את הקשר בין התורה לבית המקדש היא מה שמצינו בדברי חז"ל (בבא בתרא ד') שעל ידי בניית בית המקדש אפשר לכפר ולתקן את עוון הריגת חכמי התורה, שאחרי שהמית הורדוס את כל חכמי התורה חוץ מבבא בן בוטא בקש לחזור בתשובה ולתקן את שעשה, ובבא בן בוטא יעץ להורדוס שיכול לתקן ולשפץ את בית המקדש, וז"ל הגמ':

קם קטלינהו לכולהו רבנן שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה... אי הואי ידענא דזהרי רבנן כולי האי לא הוה קטילנא להו השתא מאי תקנתיה דההוא גברא א"ל הוא כבה אורו של עולם דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ילך ויעסוק באורו של עולם דכתיב ונהרו אליו כל הגוים איכא דאמרי הכי א"ל הוא סימא עינו של עולם דכתיב והיה אם מועיני העדה ילך ויתעסק בעינו של עולם דכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם.

כלומר, העיסוק בבנין ושיפוץ בית המקדש נחשב כתשובת המשקל וכתיקון לעוון הריגת חכמי התורה, והטעם הוא שכאשר בית המקדש עומד בתפארתו גורם הוא לריבוי לימוד התורה, והנזק הנגרם על ידי המתת החכמים, מעבר לעצם מעשה הרציחה, הוא מיעוט תלמוד תורה בעולם שחכמי התורה היו לומדים ומלמדים, ועל ידי תיקון ושיפוץ בית המקדש יתרבה התורה בעולם, וזה מהווה את התיקון לחטא. ולפי מה שנתבאר שהתורה קשורה לבית המקדש, ואין שלמות בלימוד התורה בלי בית המקדש, יש לבאר בפשיטות כיצד בנין בית המקדש מרבה תורה בעולם.

❧ יד זרה שלטה בבנין בית המקדש

ברם, מדברי חז"ל (נדרים ס"ו) נראה שלא השיג בבא בן בוטא את מבוקשו, כי לאחר שבנה ושיפץ הורדוס את המקדש לא חלה עליה בלימוד התורה ובדרגתם הרוחנית של עם ישראל, אלא ההיפך שחלה ירידה כללית בלימוד התורה ובדרגה הרוחנית של עם ישראל, וז"ל הגמ':

ההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל נסיב איתתא... אמר לה זילי אייתי לי תרי בוציני אזלת ואייתי ליה תרי שרגי אמר לה זילי תברי יתהון על

רישא דבבא הוה יתיב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא אזלת ותברת יתהון על רישיה אמר לה מה הדין דעבדת אמרה ליה כך ציוני בעלי אמר את עשית רצון בעליך המקום יוציא מומך שני בנים כבבא בן בוטא.

ובחתם סופר (נדרים ס"ו) פירש מעשה משונה זה, וז"ל:

האמת נראה שהיו מאשימים לבבא על שהשיא עצה להורדוס לבנות הבהמ"ק, וראה פלא כי כתיב כי מוציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ובעו"ה מיום שנבנה בית שני ע"י רשיון כורש נסתמה הנבואה [כי חגי זכריה ומלאכי נבאו בסוף גלות בבל והאריכו עוד ימים בתחלת בית שני], ומיום שנבנה בנין המפואר ע"י הורדוס העבד אז נחלקו ב"ש וב"ה ונעשה תורה כאלפים תורות בעו"ה, והכל מפני שהיה יד עכו"ם באמצע, נמצא גרם בבא לכבות ב' המאורות נר תורה ונר עבודה, והיה סבור בבא שמשום כן צוה הבעל לשבור ב' נרות על ראשו לבזותו על זה בשתי נרות שהוא כבה ב' נרות של עולם ת'.

כלומר, בתקופת בית שני חלה ירידה כללית בדרגתם הרוחנית של עם ישראל, שבתחילת בנין בית שני בטלה הנבואה מעם ישראל, ולאחר שבנה ושיפץ הורדוס את בית המקדש חלה ירידה בלימוד התורה, ואז התרבו המחלוקות בישראל שנחלקו ב"ש וב"ה, ובאמת כוונת בבא בן בוטא לטובה היתה שבית המקדש הוא מקור ושורש ללימוד התורה, וכשבית המקדש עומד בתפארתו מורגשת ההשפעה בלימוד התורה.

אך בבא בן בוטא טעה בדבר אחד, טעות שמחמתה חלה ירידה בלימוד התורה במקום שתתרוכז קרן התורה, והיא שבנין הבית נעשה בידי זרים, וכשיד עכו"ם מעורבת בבנין הבית התוצאה היא נזק וקלקול ללימוד

יד והוסיף שם, וז"ל:

ונראה אי ה' נשאר עוד חכם אחד שיהיה לו לבבא לקבוע ישיבה עמו ולשאת ולתת בהלכה עמו לא היה יתיב עצה להורדוס אך באשר לא השאיר כ"א אותו לבדו... נמצא לא היה לא תורה ולא עבודה, ע"כ נכנס לתגר הזה, אבל אי היה עוד אחר כמותו לא הוה יתיב עצה וזה שאמר שני בנים כבבא יצאו ממך ואי יהיו שנים כבבא תו לא נצטרך לעצה נבערה שהורדוס יבנה הבהמ"ק.

בית המקדש ושלימות לימוד התורה ❧ ————— • אז ישיר ❧ קצט

התורה. הקלקול והנזק שבאו כתוצאה מידי זרים שהתערבו בבנין הבית השפיעו לרעה הן על מאור העבודה, שבשעה שבנה כורש את הבית פסקה הנבואה, והן על מאור התורה, שמשעה ששיפץ ותיקן הורדוס את הבית התרבו המחלוקות בלימוד התורה.

ודברי החתם סופר מבוארים היטב לפי היסוד הנ"ל, שכח התורה נמצא בבית המקדש, וכל פעולה בבית המקדש משפיעה על לימוד התורה לטוב ולמוטב, ושורש ריבוי המחלוקת בלימוד התורה בימי הלל ושמאי נמצא בבנין ושיפוץ בית המקדש בידי ידים זרות.

❧ **אבילות על החורבן כסגולה להצלחה בלימוד התורה**

ונראה שהקשר בין בית המקדש ללימוד התורה יכול להשפיע אף על לימוד התורה בזמן הזה, שכתבו בספרים שכאשר אדם מתקשה בלימודו ראוי שיהרהר בתשובה, ויתאונן על חורבן הבית ועל התמעטות הדעות והלבבות מכח הגלות, ועי"ז יזכה להצלחה בלימוד התורה, וז"ל הבני יששכר (תמוז ואב מאמר ג' אות י"ב):

נ"ל כשילמוד האדם איזה לימוד ואינו מבין, יהרהר בתשובה ויתמרמר על הגלות ויתפלל על הגאולה, עי"ז תתעורר דעתו להתבונן מה שלא ידע... והנה תשכיל ותדע משארז"ל כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו וכו', ומהראוי לעיין הלא רבים וכן שלמים יסודי עולם הלכו למנוחות ולא נבנה ביהמ"ק בימיהם. אבל באמת הוא הצדיקים בכ"ז בונים בימיהם חלק מביהמ"ק, כ"א חלקו השייך לנשמתו, וכל מי שאינו נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו וכו', ע"כ כאשר האדם אינו מבין בדעתו איזה ענין בלימוד תורתו הוא מפני כי חלק ביהמ"ק שלו עדיין לא נבנה בימיו מגודל חטאו, הנה ישוב אל ה' על עונותיו ויתפלל על הגאולה, ותתחזק דעתו ויראה פלאות מה שלא ידע עד עתה. והוא לדעתי סוד הפסוק כי יפלא ממך וכו' וקמת (בשיעור קומה שלך) ועלית אל המקום אשר יבחר ה'.

כלומר, הצלחה בלימוד התורה יכולה לבוא על ידי שיתפלל האדם עבור הגאולה, ותפילה זו תסייע לו להבין את תלמודו. ונראה שהטעם

לזה הוא שבית המקדש הוא מקור ושורש כח לימוד התורה וחסרון ידיעת התורה קשור לחורבן הבית ולגלות, וע"כ כשהאדם מתפלל עבור בנין המקדש והגאולה מתקן הוא בשורש נשמתו את חלקו בבית המקדש, וכאשר נבנה חלקו הרוחני בבית המקדש נעשה מקושר לשורש כח לימוד התורה, וזוכה לסיוע מן השמים להבין את מזה שלומד.

ואף בענין זה הקשר כפול הוא, שכשם שהצלחה בלימוד התורה צריכה את התפילות והתחינות על חורבן הבית, כן בשעה שאנו אבלים על חורבן הבית אנו מזכירים את התורה ואת מזה שנפגמה כתוצאה מהחורבן, ואנו מתפללים שהקב"ה יגאל אותנו כדי שהתורה תחזור לשלימותה, ובתקון חצות (קינה החמישית) קונן המקונן, וז"ל:

על היכלי אבכה יומם ולילה... ספדי תורה כי חללה תפארתך, נפל נזרך
מיום שחרב ביתך, על זאת אשא קינה... חזקו עמי מהר אבנה דבירכם...
תוך היכלי אשכון כבתחילה, כי מציון תצא תורה ותהילה כדכתיב כי
מציון תצא.

הרי שחלק מרכזי בקינה על חורבן בית המקדש הוא הקינה על נפילת נזר התורה וחילול תפארתה שבאו בסיבת חורבן בית המקדש^{טו}. והטעם לזה הוא ששלימות התורה תלויה בהיות המקדש עומד על מכונו^{טז}.

טו והרב אביגדור נבנצאל (ירושלים במועדיה בין המצרים ע' 83) ביאר את מה שאמרו חז"ל שענוותנותו של ר' זכריה החריבה את בית המקדש, שהסיבה שר' זכריה התנגד להקרבת הקרבן ששלח הקיסר, ואע"פ שהיה סכנה בדבר, היתה מפני שחשש שאם יקריבו את הקרבן עם המום יש חשש לעקירת התורה, ובאמת צדק הוא בטענתו, ומה שהחכמים הטילו עליו אחריות מסוימת כשאמרו שענוותנותו של ר' זכריה החריבה את המקדש, הכוונה היא שהוא לא לקח בחשבון את עקירת התורה היכולה לבוא אם ייחרב המקדש, ואם היה שם את ליבו לכך היה רואה שעקירה זו גדולה ורחבה יותר מאשר החשש של הקרבת קרבן בעל מום.

טז ואף האבילות על החורבן היא בעצם אבילות על חסרון תלמוד תורה, וכתב בשו"ת דברי יציב (או"ח ח"ב סי' רל"ח), וז"ל:

ונ"ל הענין דמציון בב"ק נ"ט אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא
דנהרדעא וכו' אמרו ליה את חשיבת לאיתאבולי אירושלים וכו' עיי"ש, וצ"ב מה שצריך
להיות גברא רבא לזה, אלא דעיקר הצער והאבל בחורבן עירנו ושממת בית מקדשינו